

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 69 Mart 2020 & Volume: 13 Issue: 69 March 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.3966>

BİR AVRUPALININ GÖZÜNDEN “OSMANLI’NIN İSTANBULU” VE ORYANTALİZM ELEŞTİRİSİ* “İSTANBUL OF OTTOMAN EMPIRE” IN THE EYES OF A EUROPEAN AND THE CRITICISIZM OF ORIENTALIZM

Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ**

Gülcan IŞIK***

Öz

Çok eski çağlardan beri Doğu uygarlığına ilgi duyan Batı’nın, 17. ve 18. yüzyıla gelindiğinde toplumsal, siyasal, ekonomik ve bilimsel gelişmelerin de etkisiyle bu ilgisinin arttığı bilinmektedir. Batının söz konusu ilgisi kimi çevrelerce “Doğubilim”, “Şarkiyatçılık” ya da “Oryantalizm” olarak adlandırılmaktadır. Buna göre Doğu ve Batı, birçok karşılıklar ve farklılıklar çerçevesinde değerlendirilmiş, romandan seyahatnameye, sinemadan reklâm ve tanıtım filmlerine kadar çok çeşitli ürünler aracılığıyla Doğu’ya ilişkin imgeler üretilmiştir. Söz konusu ürünlerde çoğunlukla Batı “olumlu” imgelerle temsil edilirken, Doğu ise “olumsuz” özellikleriyle yansıtılmıştır.

Tarih boyunca birçok imparatorluğun merkezi olan, birçok kültürü bünyesinde barındıran İstanbul, tarihin hemen her döneminde Doğu ve Batı için siyasal, kültürel ve ekonomik yönden çok büyük önem taşımıştır. İstanbul’un söz konusu önemi yazılı ve görsel pek çok esere yansımış ve buralarda İstanbul hem Doğuya hem de Batıya ait özellikler temelinde ele alınmıştır. Batılılar tarafından ortaya konulan birçok eserde, genelde Osmanlı, özelde ise İstanbul’un oryantalist bir bakış açısıyla aktarıldığı görülmektedir. Ancak, oryantalizmin Doğuyu aktarma biçimini eleştiren eserlerde bulunmaktadır. Nitekim Doğu ve Batı arasındaki kültürel çatışmayı ve Avrupa merkezli oryantalist bakış açısını eleştiren İspanyol yazar Juan Goytisolo’nun “Osmanlı’nın İstanbulu” adlı eseri tam da bu nokta da dikkate ve incelemeye değer niteliktedir. Bu çerçevede çalışmada, çoğu batılının Osmanlı’ya ilişkin kurguladığı Doğu imgesi ve bu doğrultuda geliştirdiği oryantalist bakış açısı; söz konusu eserdeki, şu kategoriler eşliğinde karşılığını bulmuştur: ‘Türk imgesi’, ‘Osmanlı yönetim yapısı’, ‘İstanbul ve gündelik hayatı’. Metin analiziyle çözümlenen söz konusu kategoriler aracılığıyla, Goytisolo’nun İstanbul’a ve Osmanlı’ya dair perspektifi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Batı, Doğu, Osmanlı Devleti ve İstanbul.

Abstract

It is known that the West, which has been interested in Eastern civilization since ancient times, increased its interest in the 17th and 18th centuries with the effects of the social, political, economic and scientific development. This interest of the West is called “Orientalism” by certain circles. According to this, the East and the West have been analyzed in the framework of many differences and contrasts, and images have been produced through a wide range of products such as novels, travelogues, cinema, advertisements, and teasers.

İstanbul, the city which has been the center of many empires throughout history and has incorporated many cultures, has been politically, culturally and financially very important for the East and West in almost every period of history. This importance of İstanbul has been reflected in many written and visual works and in these works, İstanbul is discussed based on qualities attributed both to the East and the West. It is seen that in many works produced by western artists, Ottoman Empire in general, İstanbul in specific, is narrated with an orientalist point of view. However, there are also works that criticize the way that orientalism narrates the East. Thus, “İstanbul of Ottoman Empire” by the Spanish writer Juan Goytisolo, who criticizes the Eurocentric orientalist point of view and cultural conflict between the East and the West, is worth to study. In this framework, in this study, counter-arguments to the East image of Ottoman Empire constructed by many westerners and the orientalist point of view developed in this direction were found under “Turkish image”, “Governing structure of Ottoman Empire”, “İstanbul and its daily life” categories in the mentioned work. Through the mentioned categories analyzed via text analysis, Goytisolo’s perspective of İstanbul and Ottoman was put forth.

Keywords: Orientalism, The West, The East, Ottoman Empire and İstanbul.

* Bu makale, “7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi: Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, Ekim 2009”da sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiş halidir.

** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, ulku.oguzhan@hbv.edu.tr

*** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, gulcankarakaya@gmail.com

Giriş

Tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan İstanbul, bu anlamda birçok kültürü de bünyesinde barındırmıştır. Hemen her dönemde siyasetten ekonomiye, sanattan dine kadar pek çok alanda önem taşıyan İstanbul'un, geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam eden bu etkisinde, coğrafi konumunun da payı bulunmaktadır. Söz konusu özellikleri nedeniyle hem Batı hem de Doğu için ayrı bir öneme sahip olan İstanbul, bu noktada birçok esere de konu olmuştur. Ancak bu eserlerin bazılarında, İstanbul'un her zaman "gerçek" özellikleriyle yansıtılmadığı ve çoğu zaman metinler üzerinden üretilmiş "hayali" bir "İstanbul" resminin tasvir edildiği de görülmektedir. Böyle bir yaklaşım ise çoğunlukla oryantalist eserlere hâkim olmuştur. Bu eserlerde, İstanbul'a ve İstanbul üzerinden Osmanlı'ya genellikle "olumsuz" özellikler atfedilmiştir. Nitekim oryantalizm, Batı-Doğu karşıtlığı çerçevesinde, Batı'nın her açıdan "üstünlüğü"nü ön plana çıkartmaktadır.

Bununla birlikte, oryantalist söylemin söz konusu yaklaşımı dışında Doğu'yu tasvir eden eserler de ortaya konulmuş ve bunlarda oryantalizmin genelde Doğu'ya özeldir ise Osmanlı'ya ilişkin birçok kabulüne eleştirel bir tutum sergilenmiştir. Nitekim bu çalışmada incelenen eserin yazarı Juan Goytisolo da oryantalist söylemin Osmanlı'ya ve İstanbul'a ilişkin ürettiği birçok olumsuz imgeye, muhalif bir söylem geliştirmiştir.

1931 yılında Barselona'da doğan Juan Goytisolo, İspanyol İç Savaşı'nda ailesini kaybetmiş ve yeni oluşan sistemin baskılarına dayanamamaya, 1950'lerin ortalarından itibaren yeni ufuklar arayışına başlamıştır. Öncelikle Paris'te gençliğinde özlemini çektiği Avrupa'yı aramış, ancak beklentilerini kısmen karşılayabilmiştir. Nitekim Fransa'nın özellikle Cezayir savaşı sırasındaki politikaları ve göçmenler karşısındaki ayrımcı tutumu yazarı hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu süreçte yazar, Müslüman göçmenlere ve başka kıtaların insanlarına daha yakınlık duymaya başlamıştır. Bu yakınlaşmada, kendi ülkesinin kültürünü de bir anlamda beslemiş olan Ortaçağ İslam kültürünün de büyük payı olmuştur. Sonunda Fas'ın Marakeş kentini kendisine ikinci mesken olarak seçen yazar, çalışmalarını hâlen burada devam ettirmektedir.

Yazar, yaşamı boyunca edindiği deneyimler sonucunda geçirdiği dönüşüm sürecini ve olaylara yaklaşım biçimini şu şekilde açıklamaktadır:

"Avrupa'nın doyumsuz merakını yavaş yavaş özümseyerek 'değişik türde' bir İspanyol olup çıktım ben: Yeryüzünün değişik coğrafi alanlarının yaşam biçimlerine, kültürlerine, dillerine tutuldum; yalnız Quevedo'ya, Gongora'ya, Sterne'e, Flaubert'e, Mallarmé ya da Joyce'a değil, İbni Arabi'ye, Ebu Nuvâs'a, İbni Hazm'a ya Mevlâna'ya da bağlıyım. Paris'te, New York'ta, Marakeş'te, İstanbul'da kendi kültürüme ve dilime başka dillerin ışığında bakmayı olumlu yanlarını ve eksikliklerini, uyarılma ürünü ya da özgün olan yanlarını karşılaştırma yoluyla ayırt etmeyi öğrendim; özetle, geçerli sayılan değerler ıskalasını bozup, kutsal ve dokunulmaz diye bilinen modele karşıt, kendi değerlerimi oluşturabildim" (Goytisolo, 2004, 10).

Bu şekilde Avrupa'ya eleştirel gözlerle bakan yazar, Avrupalının tarihsel çatışmadan kaynaklanan önyargılı tutumu gibi, oryantalist söyleme de karşı çıkmıştır. Nitekim günümüzde Batı kültürü değerlerinin merkez alınmasından vazgeçilmesi yönünde bir tutum sergileyen yazar, ayrıca İslam toplumlarına "çıkarsız gözlerle bakılmasını" da umut etmektedir. Bu çerçevede, "öteki -ister Arap olsun ister Sarazen, ister Türk-ingesinin yapılandırılması belli bir takım kurallara uymuş: buna göre, iki tarafın göreneklerinin ya da özelliklerinin örtüşmeysi, ilkin özü kapsayan bir farklılığa, giderek onulmaz bir karşıtlığa dönüşmüş" (Goytisolo, 2004, 12) ifadeleriye, Batılının Doğuluyu "ötekileştirme"sini özetlemekte, Avrupalı'nın bir "karşıtlık" temelinden yola çıktığını, Batı'nın aslında kendi benliğinden kaynaklanan olumsuzlukları "karşıtı" olan "öteki"ne yüklediğini savunmaktadır. Dolayısıyla yazara göre, Batılının bakış açısında Doğulu imgesi rastlantısal değil, belli psikolojik nedenlerden kaynaklanan dikkatli bir yapılandırmanın ürünüdür.

Batının, Doğuya ilişkin oluşturduğu imgeler üzerinde duran ve bunlarda gezginlerin de büyük katkısı olduğunu belirten yazar, seyahatnamelerin bu noktadaki rolünü ise şu şekilde açıklamaktadır (Goytisolo, 2004, 12):

"Gezginlerin kendi toplumsal ortamlarına ve Avrupa uluslarının politik ve kültürel evrimine bağlı olarak niteliklerinin değişmesi özlem dolu, iyi niyetli bir bakışa olanak verdi; ama yine de Avrupalıların ön yargılarını hepten silahsızlandırmaya yetmedi: Mağripli, Doğulu ya da Türk olarak Müslüman hep öyle "öteki" sayılacaktı, bugün de hala bunalarak, korkarak, imrenerek ya da hayranlıkla gördüğümüz yine onun aynasında yansıyan kendi hayalimiz."

Bu noktada Batı'nın, Doğu'ya, Osmanlı'ya ve Türkiye'ye bakışını da eleştiren yazar, Batılının ortaya koyduğu Osmanlı kavramının, Avrupalının kendi zihnindeki nesnelere Doğu'ya ve Doğu insanına yüklemesinden ibaret olduğunu düşünmektedir. Bu şekilde Batı'daki Osmanlı imgesinin tarihsel evrime bağlı olarak değiştiğini de savunan yazar, "... palasını savuran o garip Türk görüntüsünün yerine, yine tıpkı onun gibi kendi zihinlerinden doğma bir başka görüntü koydular: hoşluklarla oyalanmayı bir yaşam biçimi edinen Osmanlı'yı, (...) beslenen nefretten ötürü hayvansı nitelikler yakıştırılmış, korkulan bir figür olmaktan çıktı, bir özlemin, güzel ve olanaksız bir idealin somutlaşmış şekline dönüştü" (Goytisolo, 2004, 12) şeklindeki tespitleriyle, bu konudaki görüşünü daha net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kısacası oryantalist söylemin tezlerine muhalif bir duruş sergileyen yazar, çalışmada incelenen "Osmanlı'nın İstanbul'u" adlı eserini kaleme almaktaki amacını da; Batı'daki "sahte Türkiye" görüntüsünü silmek olarak açıklamaktadır. Bu nedenle de eserinde, oryantalist söylemin İstanbul'a ve İstanbul üzerinden Osmanlı'ya ilişkin ürettiği imgeleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Buradan hareketle çalışmada, öncelikle oryantalizmin temel dayanakları ortaya konulmuş, ardından Goytisolo'nun Osmanlı'nın İstanbul'una dair yaptığı tespitler, "Türk İmgesi", "Osmanlı'nın Yönetim Yapısı" ve "İstanbul ve Gündelik Hayat" kategorileri ışığında incelenmiştir.

1. Oryantalizm ve Doğu-Batı Ayrımı

Oryantalizmin doğuşunu bazı araştırmacılar 18. yüzyılın başlarına, bazıları X. yüzyıla dayandırmakta, bazıları ise 1312 yılında toplanan Viyana Konsülü'nün aldığı kararları oryantalizmin doğuşu olarak kabul etmektedir (Ö. Adanur ve İleri, 2013, 72). Buna karşılık oryantalizmi sistematize eden ismin Edward Said olduğu oldukça kabul gören bir yaklaşımdır.

Oryantalizmin sözlük anlamı; "Doğu bilimi", "Doğu dilleri" ve "Doğu edebiyatı"dır. Buna göre genel olarak Doğu insanların, dinlerinin, dillerinin, kültürlerinin ve tarihlerinin incelenmesi anlamındaki oryantalizm (Sibai, 1993, 25), Doğu dünyasına özgü bütün gelenek ve kurumların, Batı'nın yaşam tarzının birer karşıtlığı şeklinde kullanılması olarak da tanımlanmaktadır (Mıhçıoğlu 2001, 132). Özellikle 18. yüzyıldan itibaren geliştirilen bir bilim dalı, bir söylem tarzı, bir siyasi ideoloji ya da bir dünya görüşü olarak değerlendirilebilen oryantalizm, özünde "Biz -Onlar" ya da "Batı-Doğu" karşıtlığına dayanmaktadır (Konty, 2002, 117). Bu ayrımın ne zaman oluştuğunun ve kime göre tanımlandığının belirtilmesi, bu noktada önem taşımaktadır. Roma İmparatorluğu'nun beşinci yüzyıldaki pagan "barbarlar" tarafından yıkılmasının ve yağmalanmasının ardından; daha önceden kendisini pax romana çerçevesinde tanımlayan Batı medeniyeti, bundan sonra Ortaçağ'la birlikte kendisini universitas christiana ya da christianitas çerçevesinde tanımlamıştır. Bu Hıristiyan evreni ya da birliğiyle özdeşleşme, Rönesans'ın dine alternatif hümanist yaklaşımlarında da yok olmamış, neticede Hıristiyanlık ve Avrupa medeniyeti "uygarlık"la; İslam medeniyeti ise bu uygarlığın "anti-tez"i ve "düşman"ı olarak konumlandırılmıştır. 7. yüzyıldan itibaren Orta Doğu'dan Pirene Dağlarına kadar yüzyıl gibi kısa bir zamanda ilerleyen İslam ordularının, daha önce christianitas'a ait olan Kuzey Afrika ve İberya'daki askeri ve siyasi varlığı, Avrupalının gözünde Avrupalı ve Hıristiyan olmayan medeniyetlere ait olan halkların "öteki" olarak görülmesine yol açmıştır (Soykut, 2002, 41). Bunun sonucunda ise, "Hayali" bir "Doğu" imgesi oluşturulmuştur.

Said'e göre "Hayali Doğu"nun oluşturulmasının altında yatan en önemli nedenlerden biri; Batı'nın bilgi-iktidar ilişkisi çerçevesinde kendini tanımlamayı hedeflemesi ve sömürgeci faaliyetlerini meşrulaştırmak istemesidir. Öyle ki, "Biz ve Onlar" karşıtlığından yola çıkarak kendisini dünyanın merkezinde konumlandıran Batı, kendi amaçları ve bakış açısı doğrultusunda "kendi Doğusu"nu yaratmıştır. Buna göre Batı, Doğu'ya birçok "olumsuz" anlam yüklemiş ve bu yönde oluşturulan Doğu imgesini, siyasetten bilime, günlük hayattan sanata kadar birçok alanda kullanıma sokmuştur. Nitekim Batı, Doğu'yu bir bilgi nesnesi olarak incelemekten çok, O'nu üretmiştir. Dolayısıyla Doğu hakkında üretilen söylemler ve bu söylemlerin içerdiği klişeler; Batı'nın bu noktada ortaya koyduğu savlarının meşruiyetine temel oluşturmaktadır (Parla, 2002, 10). Bu nedenle Said (1995, 28-39), "gerçek" Doğu ile "yansıtılan" ve "kurgulanan" Doğu arasındaki ilişkinin çok az olduğunu savunmaktadır.

Bilgiyle söylem arasındaki ilişkiyi, Batıyla Doğu arasındaki ilişkiye uygulayan Said; Doğu hakkında Batı'nın ürettiği metinlerin, Doğu'yu ideolojik bir biçimde temsil ettiğini belirtmektedir (Parla, 2002, 11). Öyle ki Doğu, Batı için nesnel gerçekliği olan bir yer değil, bir metindir. Doğu'ya ancak bu metin üzerinden ulaşılabilir ve bu metnin dışında bir Doğu yoktur. Buna göre, bu metinlerin dışında Doğu'ya ilişkin bir bilgi de bulunmadığından, O'na dair bilgi edinmek için oryantalist metinlere başvurmak bir zorunluluk olmuştur. Neticede bu bilginin üreticisi ve sahibi olan oryantalist yazar da, kendisini bilginin nesnesi olan Doğu üzerinde egemen bir konumda sunmaktadır. Söz konusu metinlerde, Doğu hep aynı sıfatlar ve

imgelerle betimlenmekte ve bu bilginin nesnesi olan Doğu, sanki hiç değişmemiş gibi yansıtılmaktadır (Parla, 2002, 22).

Batı - Doğu karşıtlığı üzerinden savlarını oluşturan oryantalizmin yoğunlaştığı konuların başında ise İslamiyet ve Arap edebiyatı gelmekle beraber, zamanla Batı, Doğu'nun gelenek, görenek, adet ve dil ile lehçelerini araştırmaya başlamıştır. (Sıbai, 1993, 37). Oryantalizm başlığı altında yapılan bu çalışmalar belirli bir süre olumlu değerlendirilmiş, ancak bir müddet sonra sömürgeci bir zihniyetle yapıldığı düşüncesi nedeniyle bu tip çalışmalara olumsuz anlamlar yüklenmiş ve eleştirilmeye başlanmıştır (Dikici, 2014: 46). Bu bağlamda Hentch, 19. ve 20. yüzyıllarda Batı'da, Doğu'ya ilişkin olumsuz ve bir o kadar da çelişkili imgeler üretilmesinin en önemli nedeninin; Batı'nın, Doğu'yu istediği ölçüde sömürgeleştirememesi olduğunu belirtmektedir. Buna göre Batı, hem Doğu'ya hayrandır hem de onu küçümsemeye devam etmektedir (1996, 172-173). Dolayısıyla Doğu ile Batı arasında her alanda "farklılıklar" olduğu kabulünden hareketle oluşturulan oryantalizme göre, Batı "aklı", "rasyonel düşünme yeteneği"ni ve "ilericilik" gibi bazı olumlu özelliklerle ele alınmaktadır. Batı'nın söz konusu özelliklerine sahip olmayan Doğu ise; "tembelliği", "uyuşukluğu", "duygusallığı", "duyarlılığı", "bağnazlığı", "despotizmi", "acımasızlığı", "vahşiliği", "tehlikeyi", "zorbaları", "gerikalmışlığı" ve "göz alıcı güzelliği" temsil etmektedir (Said, 1995, 15, 149, 281).

Doğu'ya ve Türklere ilişkin söz konusu imgeler oluşturulurken; genellikle Osmanlı hanedanının büyük sarayının siyasi yapısı, dini farklılıkları ve zenginlikleri, erkek ve kadınların değişik kıyafetleri, medeni ve askeri kanun ve kurumları gibi unsurları tasvir edilmiştir. Fakat Avrupa'da bugüne kadar Türklerin edebiyatı, güzel sanatları, hukuk, tıp, felsefe ve matematik gibi bilimsel yönü göz ardı edilmiş; Türklerin çoğu zaman askerliğe yöneldiği ön plana çıkartılmıştır (Soykut, 2002, 57). Oryantalist söylem hem kendine hem de Doğu'ya ilişkin imgeleri oluştururken ise; film, roman ve seyahatname gibi değişik araçlardan yararlanmıştır. Bu noktada Doğu üzerine yazılan seyahatnameler arasında, gerçek gözlemlere dayananlar olduğu gibi, gerek onlarda gerekse de buraya gidemeyenlerin eserlerinde görülen, zihinlerindeki "Hayali Doğu"nun yansıtıldığı gerçeğidir. Öyle ki, yüzyıllar boyunca Doğu'ya ilişkin seyahatnamelere basmakalıp yargılar, imgeler ve klişeler hâkim olmuştur. Özellikle de 18. yüzyılın başında, Antoine Galland'ın Binbir Gece Masalları'nı Fransızca'ya çevirmesi, bir anlamda Doğu'ya duyulan ilgiyi arttırmış, fakat aynı zamanda da "Hayali Doğu" imgesinin oluşturulmasına da yol açmıştır. Örneğin ilk seyahatnamelerden itibaren Doğu'ya özgü mekânlardan en çok merak edilenlerden biri olan "harem"e ilişkin, gerçeğe bağdaşmayan pek çok imge üretilmiştir (E. İldem, 2007, 4).

19. yüzyıla gelindiğinde ise, Doğu seyahatnamelerine duyulan ilgi ve merak daha da artmış; birçok gezgin, edebiyatçı, tarihçi vd. Doğu'ya gitmek istemiştir. Yine bu dönem seyahatnamelerinde politik mesajların da giderek arttığı ve Batı'nın sömürgeci yaklaşımının, gezginlerin yapıtlarına da yansıdığı görülmektedir. Nitekim Türk dostu olarak bilinen Lamartine bile Türklerin iyi insanlar olmalarına karşın, iyi yönetici olmadıklarını söylemiştir (Etensel İldem, 2009:4). Batılıların resmettiği Doğu, Türkiye başta olmak üzere Mısır, Suriye, Lübnan, Filistin gibi Müslüman Akdeniz ülkelerini kapsamıştır. Öyle ki, İslam kültüründen etkilenmiş olan Batılı sanatçıların çoğu, Yakındoğu Akdeniz'in ötesine geçememişlerdir. Çünkü söz konusu dönemde İran'a, Arabistan'a ve Hindistan'a gezi yapmak oldukça güçtü. Uzakdoğu ülkeleri ise 19. yüzyılın sonuna kadar hemen hemen Batılılara kapalıydı (Germaner ve İnankur, 1989, 9). Bu kapsamda da Doğu'ya ve Türkiye'ye dair birçok imge oluşturulmuştur.

Günümüze bakıldığında Batı tarafından üretilen imgelerin, özellikle medya tarafından yaygınlaştırıldığı söylenebilir. Enformasyon üretiminde oldukça etkili olan Batı, bu gücünden de yararlanarak birçok toplumun düşünce yapısını şekillendirebilmektedir. Böylece Batı'nın diğer toplumlara dair imgeleri, dünya genelinde olağan ve kabul edilebilir olgular şeklinde kabul görebilmekte; Doğu da üretilen bu imgeleri içselleştirerek kendine "uygun" görülen özelliklere göre bir yapılanma ve davranış biçimi sergileyebilmektedir (Satır ve Özler, 2018, 763). Nitekim özellikle bazı Arap ülkelerindeki bazı bilim adamları, oryantalist söylemin Doğu'ya yüklediği tüm olumsuz özelliklere rağmen, çok eleştirildiği dönemlerde bile bu söylemi öven bir üslup benimsemişlerdir (Qadri, 2017, 36).

Oryantalizmle ilgili ortaya konulan bu tespitlerin yanında değinilmesi gereken ve önemli olan bir diğer husus ise; Doğu bilgisinin sömürgecilikle olan ilişkisine, Said'den önce Türkiye'deki bazı düşünürler tarafından dikkat çekilmiş olmasıdır. Zira Türkiye'nin düşünce hayatına bakıldığında 1940 yılında, Said'den 48 yıl önce, Adnan Adıvar tarafından bu durumun dile getirildiği görülmektedir. Adıvar, İslam Ansiklopedisi'nin Türkçe baskısına yazdığı "mukaddime"de oryantalizmin Doğu'ya bakışına işaret etmiştir (akt. Çoruk, 2007, 195). Ancak daha önce de ifade edildiği gibi, oryantalizm daha çok Edward Said'in çalışmaları ile gündeme gelmiştir.

Tüm bunların ışığında oryantalizmin Doğu'ya attığı özelliklerin ve bakış açısının ana karakterinin; Batı'nın ileri, Doğu'nun ise geri olduğu, her iki toplumun birbirinden son derece farklı özelliklere donatıldığı, durağan ve gelişme becerisinden yoksun olduğu için Doğu'nun geri kalmaya mahkûm iken, dinamik olan Batı'nın her daim üstün ve ileri olacağı, ileri ve geri toplum özellikleri sergileyen bu toplumların farklı toplumsal kanunlarla yönetildiği, tüm bunlardan ötürü aynı toplumsal teorilerle incelenemeyeceği iddiaları üzerine inşa edildiği görülmektedir (Şentürk, 2003, 45). Neticede, akademik ve bilimsel bir çalışma alanı olarak kavranan oryantalizm, Batı'nın Doğu'ya yönelişi ve bunun sonucunda ortaya çıkan bakış açısını gözler önüne sermesi bakımından ortaya çıkmış bir disiplin olma özelliğine sahiptir. Çünkü oryantalizm, bilgi birikimi ile güç arasındaki yakın ilişkiyi inceleme bağlamında Batılı olmayan uygarlıkların genel görünümüne, yapılarına ve özelliklerine ilişkin soyut bir anlayışa karşılık gelmektedir (Kızılçelik, 2003, 113).

2. "Osmanlı'nın İstanbul"unda Oryantalizm Eleştirisi ve Osmanlı'ya Bakış

2.1. Türk İmgesi

Eserde oryantalist söylemin Türklere dair oluşturduğu çoğunlukla olumsuz imgelerin nedenlerini ele alan yazar, bu imgelerin ne şekilde oluşturulduğunu daha ilk bölümde tartışmaya açarak, bir anlamda eserin ilerleyen bölümlerindeki bakış açısına da açıklık getirmektedir. Buna göre, oryantalist geleneğin Türklere ilişkin ürettikleri olumsuz imgelerin altında yatan nedenin, Fatih'in İstanbul'u fethiyle başladığını savunan yazar, bu tarihten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümlerinin Avrupa için "tehditkar bir hayalet"e dönüştüğünü belirtmektedir. "...Korku ve nefret uyandıran, aynı zamanda bu büyük gücünden ötürü gizli bir çekim odağı da oluşturan Ulu Türk'ün, Hıristiyan aleminin imgelemine egemen olduğunu, onun nefretini, korkularını, isteklerini mükness gibi üstünde topladığını" (Goytisolo, 2004, 16) da ifade eden yazar, bu noktada oryantalist geleneğin Türklere ilişkin imgelerinin nasıl oluştuğuna şu şekilde açıklık getirmektedir:

"... Binlerce yolcu, meraklı, casusu, diplomatı, kendine çekti; onlar, yurtlarına döndüklerinde, yenilik ve heyecan peşindeki okur yığınları için anılar, öyküler yazdılar. Ne var ki, hasmın artık yerleşmiş bulanık imgesinden ayrılmamak, türün kendi kurallarına ve gerçeğe benzerlik yasalarına uymak kaygısı onlar için dosdoğru gerçeği aktarmaktan daha önemliydi. Osmanlı'nın zaferleri, siyasal düzeni, dinsel inancı, hoşgörüsü, gelenekleri Avrupalıları tam anlamıyla büyülemekteydi... Gelgelelim, sahici ya da sahici olduğu varsayılan ziyaretçilerin -kuşaktan kuşağa aktarılan düşgücü ürünü öğelerle dolu- raporları ve tanıklıkları, Batı'nın Osmanlı'ya ilişkin 'Batı'nın düşgücü tarihi'nde yer almaktadır" (Goytisolo, 2004, 16).

Yine aynı şekilde, Avrupalıların İstanbul'a Doğu dünyasına yakıştırılmış klişelerle ve basmakalıp imgelerle geldiklerini belirten yazar, Batı'nın zihninde "Osmanlı Despotluğu ve İslam Bağnazlığı"na, Türk insanının "kaderciliği"ne, "şehveti"ne, "tembelliği"ne, "temizliği"ne, "barbarlığı"na, "vahşiliği"ne, "zalimliği"ne yönelik önyargılar olduğunu ve "harem entrikaları" ile "yeniçeri zulümleri"nin Türklere ilişkin vazgeçilmez klişeler oluşturduğunu ifade etmektedir (Goytisolo, 2002, 39-42, 47-53, 70-73). Eserde, yazar çoğunlukla bu klişelere muhalif söylemlerde ve tespitlerde bulunmaktadır.

Nitekim eserinde oryantalist söylemin Türklere ilişkin ürettiği imgelerin tersine, olumlu betimlemelerde bulunan yazar, Türkleri "dürüst", "cömert", "namuslu", "saygılı" ve "güvenilir" insanlar olarak tanımlamaktadır (Goytisolo, 2004, 71). Örneğin yazar, Bentrandon de la Brouquiere'den yaptığı alıntıyla, Türklerin "hayırseverliği"ne ise şu şekilde dikkati çekmektedir: "Birbirlerine karşı çok hayırsever davranan ve iyi niyet dolu insanlar. Sık sık gözlemedim. Biz yemek yerken yanımızdan bir fakir geçse hemen birlikte yemeğe davet ediyorlar, biz olsak bunu asla yapmayız" (Goytisolo, 2004, 71).

Batı'nın söylemlerinin aksine, Türklerin son derece "temiz" ve bu noktada "özenli" olduklarına da işaret etmektedir. Örneğin, lokanta sahiplerinin "ahçıların hazırladığı yemeklerin iyi pişmiş, tuzunun kararında olmasına, tasların temiz, kazanların iyice kalaylanmış, güveçlerin yeni ve cam gibi pırl pırl olmasına, önlüklerin tertemiz olmasına" vb. son derece özen gösterdikleri kaydedilmektedir. (Goytisolo, 2004, 83).

Batılı gezginlerin Doğu'ya ve Türklere bakışının zaman içinde olumlu bazı değişikliklere uğradığına, fakat yine de Batılıların önyargılarının tamamıyla silinmediğine dikkati çeken yazar; geline son noktayı şu şekilde özetlemektedir: "... Mağripli, Doğulu ya da Türk olarak Müslüman hep öyle "Öteki" sayılacaktı, bugün de bunalarak, korkarak, imrenerek ya da hayranlıkla gördüğümüz yine onun aynasında yansıyan kendi hayalimiz hala." (Goytisolo, 2004, 73).

İlgili bölümde de belirtildiği üzere, oryantalist söylemde Batı, kendisine “ilericilik” ve “gelişmişlik” gibi olumlu özellikler yüklerken; Doğu’nun “gerikalmışlığı”nı ve “gelenekselciliği”ni ön plana çıkarmaktadır. Bu noktada söz konusu söylemlerin karşısında bir duruş sergilediğini savunan yazarın, ancak eserinde bu düşüncüyü kimi zaman içselleştirdiği de görülmektedir. Örneğin Osmanlı’nın çöküş nedenleri üzerinde durulan ilgili bölümde, yazar konuya ilişkin düşüncelerini şu şekilde ortaya koymaktadır: “Etik anlayışları geleneksel örnekçelere titiz bir bağlılığa dayandığından, girişimciliğe ve yenilenmeye ilişkin değerleri benimsemiyorlardı, oysa toplumların ilerlemesi ve gelişmesi bu değerlerin benimsenmesinin sonucudur.” (Goytisolo, 2004, 20).

2.2. Osmanlı’nın Yönetim Yapısı

Hatırlanacağı üzere oryantalist söylemde dünya, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmakta ve ikili karşıtlıklar çerçevesinde ele alınmaktadır. Böyle bir yaklaşımın sonucunda Doğu’nun ve Batı’nın yönetim biçimlerine ilişkin de genellemeler yapılmış; Doğu yönetimlerinin “despot”, “eşitlikçi” ve “gelenekselci” olduğu, Batı yönetimlerinin ise, daha “demokratik”, “eşitlikçi” ve “modern” olduğu savunulmuştur. Çalışmada incelenen eserde, oryantalist söz konusu savunularının aksine; XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı toplumunun hem gelenekselci, fakat aynı zamanda da eşitlikçi ve dinamik olduğuna vurgu yapılmaktadır. Örneğin eserde, birçok Avrupalı gezginin Osmanlı karşıtı önyargılarına rağmen, buradaki düzenin aslında Hıristiyan âleminde geçerli olan düzene kıyasla daha “adil” olduğunu kabullenmek zorunda kaldıkları belirtilmektedir. Aynı şekilde İslam toplumunun, alt katmanlardan gelen insanları da aynı konumdaki Avrupalılara kıyasla iktidar ve zenginlik doruklarına ulaşmalarına olanak veren bir dizi eşitleyici etmeni de koruduğu ifade edilmektedir (Goytisolo, 2004, 23). Öyle ki eserde, İstanbul üzerine gözlemlenilen bir seyyahın ağzından yapılan şu açıklama, yazarın yukarıda yer alan görüşünü pekiştirmektedir: “Hıristiyan dünyasında, zengin kişi hiçbir hüneri olmasa da varlığını korur; Türkler arasında, mütevazı kökenli biri, hünerliyse bundan yararlanıp herkese parmak ısırtacak mevkilere yükselebilir” (Goytisolo, 2004, 25).

17. yüzyıl padişahlarının yöneticilik anlayışlarını olumlu ifadelerle betimleyen yazar, bu dönem padişahlarının devlet işlerini bizzat yürüttüklerini, askeri ve idari işlerde ağırlıklarını koyduklarını ve İstanbul’u genişleterek güzelleştirdiklerini vurgulamaktadır. (Goytisolo, 2004, 18).

Eserde, Doğu’nun yönetim anlayışına ilişkin en yaygın klişe olan “despotizm”in ağırlıklı olarak karşısında bir tutum sergilendiği görülmektedir. Örneğin birçok gezginin bu konuya ilişkin tespitlerini eleştiren yazar, ilgili bölümde Chateaubriand’ın “despot yönetim” iddialarını “... kafası oryantalist kitaplarla dolu olarak Constantinople’u ziyaret ettiğinde, kendi hayalinin ürünü olduğu besbelli bir betimlemeyle karşımıza çıkıyor” (Goytisolo, 2004, 27) sözleriyle olumsuzlamaktadır Chateaubriand’ın İstanbul betimlemesinin de tıpkı Geceyarısı Ekspresi filminin İngiliz yönetmeninki gibi kafa karıştırıcı bir mitos ve söylence yığınının altında ezilmiş olduğunu belirten yazar, bunların tamamıyla öznel bir Doğu görüntüsü olduğunu da ifade etmektedir. Söz konusu eleştirilerine yine ilgili bölümde devam eden yazar, Batı’yı ve Doğu’yu kıyaslayarak ve bir anlamda da özeleştiri yaparak, “despotik” Doğu imgesini şu şekilde çürütmektedir:

“... Batılıların Doğu’nun zalimliğine ilişkin saplantılı klişeleri bilincimizin öylesine derinliğine işlemiş ki, artık silinmeleri olanaksız: bizim kızıl ya da beyaz devrimlerimizin, iç savaşlarımızın ya da sömürgeci yayılmacılığımızın, soykırımlarımızın ya da gaz odalarımızın kurbanlarının sayısı bugünkü İslam âlemi despotlarının kurbanlarından kat kat fazla bile olsa, onların işledikleri cinayetler sanki daha korkunçmuş gibi görünmekte, daha fazla dehşet ve öfke uyandırmakta.” (Goytisolo, 2004, 28).

Eserde, yazarın Batı’nın Doğu’ya ilişkin oluşturduğu “despotizm” imgesini kimi zaman ise içselleştirdiği görülmektedir. Nitekim yazarın, Osmanlı padişahlık düzenine ve taht kavgalarına ilişkin şu tespitleri dikkat çekicidir:

“... bu değişiklikler sırasında işlenen zulümlerin – sık sık yeni padişahın kardeşlerinin katli, sarayın içinde şehzadelerin hapsedilmesi- hiç kuşkusuz Osmanlı rejiminin farklı bir imgesinin oluşmasında payı vardır: Aydınlanma Çağı aydınlarının ve ansiklopedi yazarlarının umacı niyetine kullandıkları o monstrum horrendum, informe, ingens (dehşet saçan, şekilsiz, devasa canavar) imgesidir bu.” (Goytisolo, 2004, 19).

Buna göre yazarın, Doğu’ya ilişkin yaygın metinlerin o bildik söylemlerinden kimi zaman sıyrılmadığı da anlaşılmaktadır.

2.3. İstanbul ve Gündelik Hayatı

Eserde, Doğu'ya, Osmanlı'ya ve Türklere ilişkin yapılan betimlemeleri irdelemeden önce, Osmanlı'nın ve günümüzün İstanbul portresinin "kentsel bir mekan" olarak nasıl ortaya konulduğunun ele alınması, yazarın kaleminden İstanbul'un genel görünümünün zihinlerde canlandırılmasına olanak sağlayacaktır.

Bu noktada öncelikle İstanbul'un tarihi geçmişini, Bizans-Konstantinople-İstanbul şeklinde sıralayan yazar; İstanbul'un önce Helen - Roma tanrılarının korumasına sığındığını, sonra kendini Hıristiyan Teslis'ine emanet ettiğini, sonunda Rahman'ın ululuğuna ince minareler yükselttiğini ifade ederek, İstanbul'a olan hayranlığını şu şekilde dile getirmektedir: "bizi yalnız olağanüstü konumu ve anıtlarının görkemiyle değil, aynı zamanda göstergesel söyleminin zenginliğiyle, eşzamanlılıkla artzamanlılık arasında bilgece oyunlarla da şaşırtıyor" (Goytisolo, 2004, 91).

Yine aynı şekilde İstanbul'un denizin iki yakasına yerleşmiş "ayrıcalıklı konumu"nun herkesi büyülediğini belirten yazar; İstanbul'un "asıl İstanbul, Haliç'in öte yanındaki Galata ve Asya yakasındaki Üsküdar'dan oluşan üç kent merkezine dağılmış oluşunun, buraya gelenlerin şaşkınlık ve hayranlıklarını büsbütün arttırdığı"nı ifade etmektedir (Goytisolo, 2004, 92). Bu noktada İstanbul'u, Roma, Venedik, Milano, Paris ve Leon'la kıyaslayan yazar; "değerleri ve büyüklükleri", "yerleşim yeri ve güzellikleri" ve ticareti bakımından hepsinin bir İstanbul olmaya yetmediğini ifade etmektedir.

İstanbul üzerindeki betimlemelerini geçmişten günümüze hareketle tasarlayan yazar, öncelikle Osmanlı dönemindeki İstanbul'da, bahçeler ve büyük camilerin çevresinde düzenlenmiş geniş alanların varlığına dikkati çekmektedir. Buna göre, Cuma ya da bayram günlerinde Boğaziçi'ne veya Kağıthane Çayırı'na gitme olanağı bulunmayan halkın, dinlenmek ve eğlenmek için buralara gittiğini ifade etmektedir. Osmanlı Dönemi'nde Kağıthane'nin, dönemin en gözde mesire yerlerinden biri olduğunu da ifade eden yazar, ancak günümüzde buranın eski görünümünü kaybettiğini ve tıpkı bir çamur deryası'nı andıran yapıya dönüştüğünü belirtmektedir (Goytisolo, 2004, 103). Aynı şekilde eski İstanbul evlerinin rengarenk görüntüsünün, günümüzde kararmış ve yıpranmış bir halde olduğunu da üzülen ifade eden yazar, o dönemdeki evlerin dış görünüşünü şu şekilde ise resmetmektedir:

"Süslemeleri özgün, cırlak renklerden kaçınıyorlar: evlerden biri kırmızı, öbürü sarı, diğerleri beyaz, siyah ya da mavi; sözün kısası çarpıcı çelişkiler; bununla birlikte, çevrelerini saran yeşili büsbütün belirginleştiren ve derenin berrak sularına yansıyan bu nesnelere çeşitliliği, acayıplığına karşın insanı büyüleyen bir görüntü oluşturuyor" (Goytisolo, 2004, 95).

Bugüne gelinde ise, İstanbul'un tıpkı New York gibi, "bir zıtlıklar kenti" olduğunu, bütünü güzelliğinin parçalara egemen olduğunu ve çoğu yerde onların "çirkinliği"ni gözden sildiğini kaydeden yazar, uzaktan bakıldığında insanı hayranlıkla duraklatan resmin, yaklaşıldığında o büyümlü havasını yitirdiğini belirtmektedir (Goytisolo, 2004, 94).

Eserde İstanbul'un gündelik hayatını, eğlence mekânlarını ve hayatını anlatan ilgili bölümlerinde; "Galata Geceleri", "hamamlar, kahvehaneler, lokantalar, mezarlıklar ve mesire yerleri"nden bahsedilmektedir. Bu bölümlerde üzerinde durulan ilk husus ise, Galata'nın çok kültürlü yapısıdır. Öyle ki, burada Türklere ziyade azınlıkların yaşadığına vurgu yapan ve çok sayıda havra ile değişik mezheplerden kiliselerin varlığının, kozmopolit bir halkın dinsel gereksinimlerine de karşılık verdiği ifade eden yazar; bu durumun yabancı ziyaretçileri oldukça şaşırttığını ifade etmektedir (Goytisolo, 2004, 97-100). Dolayısıyla burada yazarın, Osmanlı'nın bünyesinde barındırdığı farklı kültürlere gösterdiği "hoşgörü"nü bir kez daha vurgulayarak, oryantalist söylemin bu konudaki savlarını da bir kez daha çürüttüğü görülmektedir.

Ancak dönemin "Galata Geceleri"ni ve Galata'nın gündelik yaşantısını, pek de olumlu sayılmayacak şekilde aktaran yazar; İstanbul'un bütün "başbozukları"nın Galata'da buluştuğunu, buradaki meyhanelerin ve genelevlerin ise dönemin İstanbul'unun asayişini bozduğunu ve polis bu bölgeye sürekli müdahale etmek zorunda kaldığını belirtmektedir (Goytisolo, 2004, 98). Yalnız burada yazarın, daha önce bu mekânlarda büyük ölçüde azınlıkların yaşadığını belirtmiş olması, söz konusu tespitin Türklere ilişkin yapılmadığını düşündürmektedir.

İstanbul'da mezarlıkların da gündelik hayatın bir parçası olarak ele alındığı eserde, bir kez daha Hıristiyan âleminden farklı olarak, İslam'ın ölümle ilişkisinin "sadeliğine ve doğallığı"na vurgu yapılmakta ve mezarlıkların gündelik hayat içerisindeki yeri şu şekilde aktarılmaktadır:

"Çoğu İslam kentlerinde mezarlıklar buluşmaya, gezmeye ya da hava almaya gidilen yerlerdir. Cuma ve dinsel bayram günlerinde aileler ölüleriyle buluşmaya, onun mezarının yanı başında yemek yemeye, akşam kahvaltısı etmeye ya da oynamaya

gelirler. Gölge altındaki kalabalık toplulukla günlük birlik ziyaretçileri arasındaki bu yakınlık ve kader birliği iki tarafa da hayırlı gelen ortaklık bağları oluşturur...Ölümler, bizim yaşayanlara karşı olduğu kadar ölümlere karşı da amansız ve acımasız yaklaşan mülk kanunlarına bağlı şehir mezarlıklarımızda olduğu gibi, dondurucu bir yalnızlığa terk edilmezler, aile fertlerinin, çocuklarının, torunlarının, dostlarının yanı başında kalırlar” (Goytisolo, 2004, 104).

Görüldüğü üzere yazar, İslamiyet’i oryantalizmin bu konudaki olumsuz tutumundan farklı olarak, olumlu yönde değerlendirmektedir. Ayrıca burada dikkati çeken bir diğer husus da Doğu ve Batı karşılaştırması yapılarak, oryantalist söylemin varsayımlarının aksine Doğu’nun insani ve manevi değerler bakımından Batı’dan daha “üstün” olduğu vurgusudur. Diğer taraftan oryantalist söylemde Doğu’ya ve Doğu insanına yakıştırılan “pis” ve “kirlili” nitelendirmelerinin de “İstanbul Hamamları”nın anlatıldığı ilgili bölümde gerçeği yansıtmadığına ilişkin tespitler yapıldığı görülmektedir. Öyle ki, eserin “Kur-an’ın emrettiği temizlik töreleri daha Arap yayılmasının başlangıcında, yeni İslam kentlerinde sayısız hamam yapılmasına yol açmıştır” (Goytisolo, 2004, 108) ifadesiyle Türklerin temizlik kültürüne ilişkin yapılan vurgunun ardından; Batı’nın bu konuda da basmakalıp düşüncesi ve kendi “kültürsüzlüğü”ne şu alıntıyla dikkat çekilmektedir:

“Bernard Lewis de XVIII. Yüzyıl sonlarında İrlanda’yı ziyaret eden bir başka gezginin yorumunu aktarıyor: halk, diyor, ancak denizde yıkanıyor ve kış boyu su yüzü görmüyor. Buna karşılık, Konstantinople’a ayak basan Avrupalılar da ülkelerinde Barbar istilalarından beri unutulmuş temizlik adetlerini görünce pek şaşırıyorlardı” (Goytisolo, 2004, 109).

Yine aynı şekilde Türklerin ve Batılıların “temizlik kültürü”ne yapılan bir diğer vurgu da Maxime Du Champ’dan yapılan alıntıyla şu şekilde aktarılmaktadır:

“Yıkanmanın usulünü yalnız Türkler biliyorlar; biz daracık bir leğenin bulanık suyuna şöyle bir batıp çıkmak yeter sanıyoruz, onlarsa hayır. Yıkanmak hayatlarının vazgeçilmez bir parçası: bir Türk dilencisi yemeden durabilir, yerde yatabilir (...) ama yıkanmadan edemez” (Goytisolo, 2004, 110).

Diğer taraftan hamamların hem kadınlar hem de erkekler için birer iletişim ortamı sağlayan mekânlar olduğuna da dikkat çekilen eserde; hamamların birer toplantı yeri, kadınların kahvehanesi gibi işlev gördüğü ve müşterilerin buralarda sohbet ettikleri anlatılmaktadır.

Son olarak Osmanlı’nın gündelik hayatında, kahvehane ve lokanta gibi mekânların varlığına değinen yazar, kahvehanelerin genellikle açık havada, bir bedesten avlusunda ya da ufak bir meydancıkta, asma çardağının altında ya da bahçelerin ortasında, çoğunlukla denize karşı konumlandıklarını belirtmektedir. Ayrıca bu mekânlarda işi gücü olmayan bir alay insan’ın sohbet ettikleri, tavla oynadıkları, ya da nefis bir fincan Türk kahvesi yudumladıklarından da bahsetmektedir. Halk lokantalarının ise kendi halinde yerler olduklarını ifade eden yazar, özellikle de Türklerin yemek kültürüne ilişkin Batı’yla karşılaştırmalı olarak şu tespitte bulunmaktadır:

“...müşteriler tatlılarını yer yemez iskemleleri boşaltıyorlar, garsonlar da yemekleri şaşırtıcı bir çabuklukla getiriyorlar. Avrupa’dakinden farklı olarak, hiç kimse masalarda uzun uzun oturup gevezelikle vakit öldürmüyor. Bazılarının aliler için ufak bir bölmeleri var: kadınlara ayrılmış bulunan aile salonu” (Goytisolo, 2004, 114).

Görüldüğü gibi burada da yazar, Türklere olumlu bir yaklaşım sergileyerek, oryantalizmin Doğu’nun ve Türklerin “tembel” olduğuna dair ürettiği söylemlerine, yaptığı betimlemelerle karşıt bir tavır almıştır.

Sonuç

Oryantalizm hakkında yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere, kavram Batı ile Doğu arasına bir ayrım getirmektedir. Bu nedenden dolayı ki Doğu ile Batı arasına konulan ayrımlar, bir ölçüde oryantalizmin kilit noktasını da oluşturmaktadır. Batı ile Doğu kavramlarının coğrafi bir terim olmaktan öte, derin anlamlara sahip olduğunu dile getiren Hilmi Ziya Ülken (1964, 21)’e göre, “Doğu ve Batı” denilince, “Doğu” ve “Batı” gibi iki coğrafi yön anlaşılmalıdır. Daha çok zihniyetleri ayrı olan iki âlem, büsbütün seçik hayatları, yaşama tarzları olan iki dünya anlaşılmalıdır. Neticede Doğu-Batı denildiğinde, iki farklı kültür alanından söz edilmektedir ve aslında bu kültürler birbirini dışlayıcı değil, tamamlayıcı niteliktedir. Ancak Batılılara göre tek hakikat kendileridir ve bu hakikat doğrultusunda Doğu’yu kendi istedikleri biçimde şekillendirme düşüncesindedirler. Dolayısıyla oryantalizmin ortaya çıkışı ve bu şekilde bir disiplin doğrultusunda çalışmalar yapılması da bu ideolojinin bir ürünüdür.

Çalışma kapsamında incelenen eserde de oryantalizmin Doğu'ya ve Osmanlı'ya ilişkin ürettiği "basmakalıp" söylemlerin, genel hatlarıyla ele alındığı, ancak çoğu yerde bunlara kaşıt bir duruş sergilendiği görülmüştür. Özellikle de oryantalist söylemin, Osmanlı'ya ve Osmanlı yönetim yapısına ilişkin "despot", "hoşgörüsüz", "eşitliksiz" ve "gerikalmış"lık gibi imgelerinin, eserin ilgili bölümlerinde çoğunlukla olumsuzlandığı belirlenmiştir. Yine aynı şekilde İstanbul'un gündelik hayatının ve buna ilişkin mekânların anlatıldığı bölümlerde ise, çoğunlukla Osmanlı'nın çok kültürlülüğüne, güzelliğine ve gelişmişliğine vurgu yapılmıştır. Bu noktada Batı'nın, Osmanlı'ya ilişkin "pis", "barbar" ve "tehlikeli" gibi ürettiği benzer pek çok olumsuz imgenin doğru olmadığına da işaret edilmiştir.

Ancak çalışmanın ilgili incelemelerinde de belirtildiği üzere, söz konusu yazarının, oryantalist söylemin Doğu'ya yönelik oluşturduğu bazı "olumsuz" imgeleri içselleştirdiği de görülmüştür. Yine de eserin bütünü göz önünde bulundurulduğunda, yazarın İstanbul'a ve Osmanlı'ya ilişkin olumlu izlenimlerinin ve söylemlerinin ağırlıklı olduğu dikkati çekmiştir.

KAYNAKÇA

- Çoruk, A. Şükrü (2009). Oryantalizm Üzerine Notlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. IX (2), s. 193-204.
- E. İldem, Arzu (2007). Bir Yazın Türü Olarak Doğu Seyahatnameleri. Bir Yazın Türü Olarak Doğu Seyahatnameleri`. *Littera*, S.21, Aralık: Ankara.
- Dikici, Erkan (2014). Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, S. 3(2), s. 45-59.
- Germaner, Semra ve İnankur, Zeynep (1989). *Oryantalizm ve Türkiye*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları.
- Goytisolo, Juan (2004). *Osmanlı'nın İstanbul'u*. (Çev. Neyyire Gül Işık), İstanbul: YKY.
- Hentsch, Thierry (1996). *Hayali Doğu*. (Çev.: Aksu Bora), İstanbul: Metis Yayınları.
- Kızılçelik, Sezgin (2003). *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*. Ankara: Anı Yayınları.
- Konty, Oliver (2002). *Üçgenin Tabanını Yok Sayan Phthagoras*. Doğu Batı Dergisi, S.20(I), s. 117-131.
- Mihçioğlu, Murat (2001). Oryantalizmi Aşmak. (Der. Deniz Derman), *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler-1*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Parla, Jale (2002). *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Qadri, Fehim (2019). Oryantalizmin Şekilleri ve Arap Dünyasında Oryantalizm Anlayışı. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, S. 6(5), s. 36-40.
- Ö.Adanır, Elvan ve İlerí, Berna (2013). Oryantalist Resimlerde Türk Hahları. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, S. 10, s.71-80
- Said, Edward (1995). *Oryantalizm*. (Çev. Nezh Uzel), İstanbul: İrfan Yayınları.
- Satır, M. Emin ve Özer, N. Paşa (2018). Oryantalist Bakış Açısının Sinemaya Yansımaları: The Physician (2013) Filmi Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, S 6(1), s.759-778.
- Sıbai, Mustafa (1993). *Oryantalizm ve Oryantalistler-Yararları ve Zararları*. (Çev. Mücteba Uğur), İstanbul: Beyan Yayınları.
- Soykut, Mustafa (2002). Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçı ve Türkologları. *Doğu Batı Dergisi*, S.20(I), s. 41-82.
- Şentürk, Recep (2003). Oryantalizm ve Sosyal Teori, Oryantalizmi Yeniden Okumak. *Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ülken, H.Ziya (1964). Şark-Garp Problemi Karşısında İslamiyet. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XII, s. 21-34.